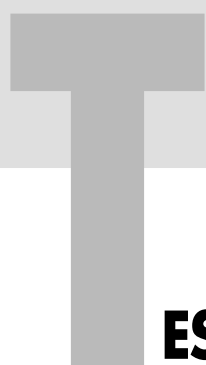

URTX

**ESTIMONIS DE LA GUERRA CIVIL:
LA MAJOR TRAGÈDIA DEL SEGLE XX
A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA
(1939-1999), EN QUÈ VAN MORIR
192 PERSONES EN ESCLATAR UN
POLVORÍ DE GUERRA AL CASTELL
DEL REMEI.**

Joan Civit Esmatges.

TESTIMONIS DE LA GUERRA CIVIL: LA MAJOR TRAGÈDIA DEL SEGLE XX A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA (1939-1999), EN QUÈ VAN MORIR 192 PERSONES EN ESCLATAR UN POLVORÍ DE GUERRA AL CASTELL DEL REMEI.

Joan Civit Esmatges
Cronista de Linyola

Nota històrica del final de la guerra civil a les comarques de Lleida*

La presa de Lleida, l'abril de 1938, inicià l'ofensiva aclaparadora i definitiva de l'exèrcit de Franco a Catalunya, que culminà la guerra civil. El sistema de conquesta del territori republicà per part dels nacionals consistia a fer bombardejos sistemàtics que arrasaven pobles, ciutats i vies de comunicació i posteriorment en l'entrada de la infanteria precedida de soldats magrebins que actuaven com a força de xoc. Els bombardejos, el saqueig i la repressió civil foren especialment destructives a les terres de Lleida. Les fotografies que deixà Agustí Centelles sobre el bombardeig de Lleida ciutat i que han il·lustrat moltes publicacions d'aquest període, en són un clar testimoni. Un cop ocupada la capital, el front es va mantenir durant nou mesos i no es difícil imaginar la situació dels pobles lleidatans durant tot aquest temps, amb les autoritats militars dirigint les accions repressives de la conquesta des de la ciutat. Foren mesos d'intensa por, de fugida o retorn, d'expectativa,... en els quals morí o desaparegué molta gent. El llibre de Mercè Barallat i Bares *La repressió a la*

postguerra civil a Lleida (1938-1945) il·lustra amb rigor aquest final de guerra i les seves conseqüències. L'autora treballa bàsicament amb documentació d'arxiu, però els testimonis hi són també importants en la seva obra. De fet la història de la guerra civil és especialment sensible amb les persones que la van viure i en aquest sentit, esdevé una època en què les fonts orals es converteixen en eines valorades per a la interpretació o identificació dels fets.

El relat del Sr. Joan Civit i Esmatges sobre l'esclat del polvorí de guerra al Castell del Remei, el gener de 1939, junt amb la citació de les persones que hi moriren i la memòria vivencial de dos testimonis directes, en són una mostra concreta. Així doncs, l'explicació particular del Sr. Joan Civit sobre aquell accident deixa nous apunts descriptius del final, especialment dur, de la guerra civil a les terres de Lleida.

LA MAJOR TRAGÈDIA DEL SEGLE XX A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA (1939-1999), EN QUÈ VAN MORIR 192 PERSONES EN ESCLATAR UN POLVORÍ DE GUERRA AL CASTELL DEL REMEI.

Castell del Remei (Penelles)

Aquest latifundi està situat al Pla d'Urgell, província de Lleida, entre Tàrraga i Balaguer, terme municipal de Penelles i Parròquia de Boldú. Fou comprat per la família Girona al segle XVII, oriünda de Tàrraga fins després de la invasió francesa, que es traslladà a Barcelona.

El cap de família, Ignasi Girona i Targa, va aprofitar la reforma que va portar a terme a la casa el seu fill més gran, Joan Girona i Agrafel, enginyer, convertint la Torre Neral en Castell, vul-

garment coneguda amb el nom de Torre del Bisbe per haver pertanyut al Bisbe de Solsona, a causa d'un llegat, el qual més tard la va vendre. Des de llavors se l'anomena Castell del Remei en memòria i record de la protecció que li atorgà sempre la Verge del Remei i particularment en temps de la guerra contra Napoleó (1808), proclamant-la patrona de tota la seva família ¹. Aquesta finca, amb una extensió de 914 ha. regades pel canal d'Urgell, fou venuda pels hereus de la família Girona el 1982, als germans Armand i Alfons Cusiné de Mollerussa.

La tragèdia del segle: dia 20 de gener de 1939.

L'any 1999 es complí el 60 aniversari de l'esdeveniment més tràgic probablement registrat a la província de Lleida en el transcurs del present segle XX, que va tenir lloc pocs dies després que les forces del general Franco haguessin ocupat la Plana d'Urgell en llur avançada definitiva cap a la culminació de la Guerra Civil, de la qual encara restaven visibles per tot arreu imatges desoladores: edificis enderrocats, camps inerts, escassetat d'aliments; capbussats els pobles en la més completa obscuritat que, en les nits hivernals semblaven tenebres eternes.

En aquestes descrites condicions va escaure's aquella nit dantesca i terrible. A les tres de la matinada, mentre tenia lloc la càrrega de diversos camions de projectils amb la finalitat de desallotjar els grans magatzems que, amb anterioritat estaven al servei de l'aixopluc d'alfals de la finca del Castell del Remei, era ara habilitat com a polvorí d'armament bèl·lic. Quin contrast! Molts soldats nacionals estaven en l'al·ludida tasca quan en un moment, se suposà que per descuit, caigué un artefacte entrebancant-se amb d'altres i produint l'explosió successiva del material allí emmagatzemat. En pocs minuts aquell lloc quedà fet miques, millor dit, escombrat en la seva integritat; roman-gueren com a única mestressa i senyora la mort, custodiada pels nefastos aliats: el terror i la destrucció. Desenes de soldats saltaren pels aires, completament destrossats i d'altres molts escampats lluny, entremig de runes, ferros, fustes, arbres esqueixats,...

Espectacle dantesc

Espectacle terrible i dantesc, difícil de descriure: gemecs agonitzants, plors de dolor, crits desesperats i sang, molta sang per tot arreu.

El desconcert era total, envoltat en la penombra de la nit, il·luminada per les contínues explosions que no cessaven, ocasionant més i més víctimes al seu entorn, allò semblava la fi del món.

La gent civil que tenia cura de la finca va fugir espaordida acompanyada de temor i esglai, a demanar auxili als pobles veïns, amb la mateixa vestimenta usada per dormir, sense importar-los ni un xic la inclemència del temps i el rigor de la nit.

El pànic que va estendre's fou tant gran que semblaven persones enfollides, escapades d'un manicomi, ja que els nervis van ensenyorir-se de llurs tranquil·les ments.

Un cop coneguda a les viles circumdants la magnitud del desastre, s'organitzaren ràpidament brigades de voluntaris que amb pics, pales, llanternes,... van acudir a l'ajuda dels sinistrats, posant en perill les seves vides, ja que els mortífers artefactes continuaven la seva tasca exterminadora. Allí, tan sols imperava la llei del terror i el silenci sepulcral dels morts.

Hem dit abans que els coberts on es guardava aquell material de guerra van quedar completament enderrocats. A més, el majestuós edifici del Castell fou parcialment destruït, així com envans de cases veïnes i altres dependències flaquesjaren a conseqüència de l'ona explosiva (es va dir que aquesta arribà fins i tot a Tàrraga, a 15 Km).

Com a anècdota i data demostrativa de la quantia de l'arsenal existent, inutilitzat per la referida explosió, diuen que un senyor llaurà una veritable fortuna amb la venda de la ferra-lla trobada, escampada per tota la finca.

Una estampa demostrativa d'aquella explosió del polvorí de guerra del castell del Remei que tingué lloc a la matinada del dia 20 de gener de 1939.

Fotos: Arxiu Germans Armand i Alfons Cusiné)

A la paret frontal de l'edifici del Castell del Remei hi havia adossada una placa evocativa d'aquella tragèdia. Deia així: "El 20 de enero de 1939 un polvorín de guerra destruyó este edificio con sus anexos, murieron 184 soldados. Lo reedificó inmediatamente su dueño, Dn. Juan Girona y de Vilanova".

En aquest rètol s'hi troba a faltar que també van morir 8 persones civils. Molts soldats foren enterrats al cementiri de Castellserà (vegeu la relació següent d'aquests militars) ².

Relació de soldats que moriren en l'explosió del polvorí de guerra del Castell del Remei (Lleida), molts d'ells enterrats al cementiri de Castellserà (Lleida) i altres al seu lloc d'origen.

Luís Tahuenca Duarte Traslado. Zaragoza
 José Marín Casanoves Traslado. Egea Caballeros
 Ramón Díaz Caltiguera
 Rafael Iturri
 Santiago Dominguez
 José Ciadra Cuñefrio
 José Bonet Aranda (Tte. Artillería) Traslado. Huesca
 M.F. nº 329747
 Chapa nº 329789
 Antonio Lealte Gonzalez
 Eugenio Alonso Gonzalez
 Santiago Berna Trigo Traslado. Sta. Maria Huerta
 José Duran García
 Vicente López Vázquez
 Justo Catalan Sancho Traslado. Almenda (Zaragoza)
 Francisco Andres López
 José Fernandez Rozas
 Jesús López Calzada
 Sebastián Merino Varo (Sargento)
 Ramon Roca Oliva Traslado. Castellnou de Sió
 Antonio Sebastian Navarro Traslado. Zaragoza
 José Castrazo Orrigazo
 Fernando García Leon
 Juan Catalán Sarrano Traslado. Almenda (Zaragoza)
 Francisco López
 Marco Ripalda
 Jesús Talavarda Jimenez
 Nemesio Fernández Fernández
 Rafael Martín Vela Traslado. Zaragoza
 Laureano Hacharrieta Hernández
 Luís Garcia Hernández
 Luís Cubero Gracia. Traslado. Zaragoza
 Pedro Rodriguez Diaz
 Julian Lafarga Lopez Traslado. Santander
 Según Marin Fernández
 José Valeriño Carruja
 Laureano Jaquero Costa
 José Ron Penedo

José Fernández Rey
 José Maria Piñera Rigo
 Ricardo Salazar Gimenez Traslado. Zaragoza
 Jesús Manon Reigosa
 José Peman Cardesa Traslado. Zaragoza
 José Soriano Iguellas
 Domingo Esquerria Nueva
 Evaristo San Agustín Nogues Enterrado con caja
 Mariano Sala Blasco
 Isidro Saiz Ibarri
 Pedro Villaverda Bargas Traslado. Torcuato(Logroño)
 Manuel Pena Mauriz
 Justao Aquiriano
 Ricardo Iglesias Pargas
 José Ripollés Blanes
 José Esteban Esteban Traslado Calamocha
 Jesús Ventoso
 Víctor Vaquena Maizcaz
 Valentín Pampliega
 Manuel Bonatos Boillos
 I 17 cossos sense identificar.

Relació de morts a l'Hospital del Castell del Remei.

Antonio Escuela Ventura
 Bandera Movil Aragón
 Vicente Gil Mateos
 Alférez 10 Bandera. Natural de Valencia
 Jesús Garcia Domínguez
 Aragón 1ª Centuria. Natural de Valencia
 Ramón Guardia Pallares
 Aragón 1ª Centuria. Natural de Valencia
 Ramon Alvarez Gonzalez
 Vecino de Candes
 Joaquin Fariol Miró
 Bot (Tarragona)

Testimoni 1r. Patètic relat d'un testimoni d'excepció d'aquella tragèdia.

Ens assabentàrem de l'existència d'un testimoni d'excepció d'aquella tràgica nit. El trobàrem a la mateixa finca del Castell del Remei, SA. En fer notar la nostra curiositat pel seu darrer cognom d'origen francès ens explicà la seva dramàtica història: "El meu avi fou raptat a França per una tribu d'húngars nòmades; aconseguí escapar als Pirineus, arribant fins aquí, on va créixer i treballar per aquests contorns i anys més tard es casà amb una jove catalana, i tingueren fills...". Aquest senyor estava lluitant amb les forces de Franco i en ésser alliberat el Castell del Remei, va obtenir

permís per visitar els seus familiars residents al lloc esmentat. Aquí, doncs, el sorprengué aquella relatada tragèdia.

Recorda com va ocórrer l'explosió?

Estava dormint plàcidament en una casa propera al lloc del succés, a uns 700 metres, de sobte s'obrí la finestra de la meua habitació d'una tremenda patxada, contemplant davant unes grans flames de foc, seguit de terribles explosions ensordidores i contínues. Allò era espantós. Semblava la fi del món.

A quina hora va tenir lloc?

Les tres de la matinada, més o menys.

Després del primer ensurt, què va fer vostè?

Vaig sortir corrents cap a aquell volcà de foc i destrucció a l'auxili d'aquells desafortunats militars que gemegaven sota les runes; ni em vaig recordar que anava mig despullat.

Sabria descriure el quadre de la tragèdia?

Recordo que, com eren tants els morts, jacents i destrossats sobre el runam, sols prestaven auxili als vius, deixant-los estesos on ens era possible, ja que el difícil consistia a trobar lloc apropiat. Un capellà militar tenia cura dels moribunds i ferits greus, administrant tota mena de cures, espirituals i materials. Un soldat ens digué: "Marxeu d'aquí que morirà tothom!"

Com moriren els soldats?

Molts van morir a conseqüència de les ferides de les bombes o de l'enderrocament de runes, però altres asfixiats, cridant: "m'ofego, m'ofego".

Quina suposà vostè que fou la causa principal del desastre?

Ignoro quina va ser. Sobre això vull recordar-li una coincidència: fa uns anys vaig veure aparcar un automòbil, matrícula de Madrid, del qual baixà un matrimoni de caient distingit. Ell manifestà ser un militar d'alta graduació i un dels pocs oficials supervivents d'aquella terrible tragèdia de l'explosió del polvorí. Segons el seu criteri fou producte d'un sabotatge. No vaig compartir la seva opinió.

Recorda algun cas escruixidor?

Desgraciadament sí. Vivia un matrimoni que tenia dos fills, un nen i una nena, ambdós de minsa edat. Llur casa on habitaven resultà da-

nyada per l'ona mortífera. Tots pogueren salvar-se menys la petita, que va quedar empenyada entre les runes. Amb la seva dèbil veu infantil demanava sanglotant ajut, sense que ningú tingués valor per anar a socórrer-la. Cada segon que transcorria, el plany de la pobre criatura es feia més llastimós i tènue fins que s'apagà per sempre.

Testimoni 2n. Un altre testimoni de l'espantós drama

La senyora Remei Vilanova, veïna de Vallverd d'Urgell, ens explicà que aquella nit d'horror va perdre la vida la seva padrina Rosa Marsà, la nora Encarnació García i els seus dos fillets, Joan de 6 anys i Miquelet de 3.

Moltes persones no els va quedar altra alternativa per no morir que tirar-se per les finestres, ja que les escales estaven enderrocades. En aquesta hecatombe foren diverses les persones que sofriren rotures de cames i braços i contusions. La Senyora Maria Vilanova i Marsà es fracturà el turmell i als crits d'auxili acudí el guarda de la finca, Miquel Perera que la va portar a l'Hospital Militar instal·lat provisionalment al Col·legi Santa Anna. Més tard fou traslladada a Lleida on el dia 7 de febrer li tallaren la cama per poder sobreviure.

Tot el poble de Vallverd donà ajut amb roba, calçat i altres atuells als rescatats d'aquell infern, ja que tots anaven malferits pels cops que donaren en llençar-se cap a terra de les seves respectives cases.

A pesar dels anys transcorreguts, mai més s'essorrà de la ment aquella dantesca tragèdia del 20 de gener de 1939, que causà 192 víctimes mortals, 184 militars i 8 persones civils.

* Nota històrica introductòria del final de la guerra civil a les comarques de Lleida a càrrec de Glòria Coma Torres.

Notes

¹ Notes informatives facilitades per Mn. Alfons Font, capellà del Castell del Remei, 1998.

² Fonts: Informació facilitada per Josep Pla Blanch (Balaguer) i Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Castellsèra (l'Urgell).